

УДК 339.564

С. О. Бірюк,
Член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, м. Київ
О. С. Бірюк,
керівник сектору ТОВ «ДКХ «Девелопмент Констракшен Холдинг», м. Київ

ВІТЧИЗНЯНИ ПІДПРИЄМСТВА ХІМІЧНОЇ ГАЛУЗІ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНИХ СТРАТЕГІЙ

S. O. Biriuk,
Commissioner National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets
O. S. Biriuk,
Head of sector Development Construction Holding

DOMESTIC ENTERPRISES OF CHEMICAL BRANCH ON THE INTERNATIONAL MARKETS: PROBLEMS OF EXPORT STRATEGIES REALIZATION

В статті розглядаються теоретичні та практичні засади оцінки конкурентоздатності українських хімічних підприємств. Визначено передумови формування конкурентної позиції вітчизняної хімічної галузі на глобальному ринку мінеральних добрив. Аналізуються об'єктивні та суб'єктивні фактори, що визначають потенціал підприємств хімічної галузі та їх конкурентну стратегію на сучасному етапі. На основі дослідження тенденцій глобального ринку мінеральних добрив, обгрунтовано підходи спрямовані на зростання ефективності стратегії експорту вітчизняних підприємств. Обгрунтовано напрями подальшого розвитку експортноорієнтованих підприємств хімічної промисловості України з врахуванням тенденцій глобального ринку.

This article deals with theoretical and practical principles of evaluation of ukrainian chemical enterprises competitiveness. Backgrounds of formation of domestic chemical branch competitive position on the fertilizers global market are determined. Objective and subjective factors that determine the potential of chemical branch enterprises and their competitive strategy at the current stage are analyzed. On the basis of research of global fertilizers market trends, approaches directed on the increase of domestic enterprises export strategy effectiveness are justified. The ways of further development of Ukraine's export-oriented chemical industry enterprises considering global market trends are proved.

Ключові слова: експорт, імпорт, фінансова стратегія, експортна стратегія, конкурентна позиція, експортний потенціал, глобальний ринок мінеральних добрив, торгівельна політика, структура зовнішньоекономічної діяльності, торгівельний баланс.

Key words: export, financial strategy, export strategy, competitive position, export potential, mineral fertilizers global market, trade policy, the structure of foreign trade, trade balance.

Постановка проблеми у її загальному вигляді, її зв'язок із важливими практичними завданнями. Глобалізація стала визначальною рисою сучасного цивілізаційного розвитку. Її всепроникаючий та об'єктивний характер унеможливило ігнорування глобальних факторів усіма економічними суб'єктами – від держав до окремих індивідуумів. В той же час, актуальні експортні стратегії українських підприємств орієнтовані переважно на використання цінних та ресурсних переваг. Проте, криза 2008–2009 рр. гостро виявила слабку ефективність такого підходу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існує низка визначних робіт провідних західних вчених-економістів, які досліджували різноманітні практичні та теоретичні аспекти реалізації конкурентної стратегії підприємства на глобальних ринках. Зокрема, необхідно назвати праці Р. Акоффа, І. Ансоффа, Дж. Ардженті, Дж. Дея, К. Ендрюса, Р. Коуза, Р. Майзла, Г. Мінцберга, К. Прахалада, М. Портера, Р. Рамелта, О. Уільямса, М. Г. Хамела, Ханнана, А. Чандлера, Дж. Штайнера та ін. Значний доробок в розвитку цього напрямку економічної науки належить вітчизняним науковцям, зокрема В. Андрійчук, Б. Губському, Т. Кальченку, А. Кредісову, Д. Лук'яненку, Т. Панфілової, Ю. Пахомову, Л. Петрашко, А. Поручникові, А. Філіпенку, Т. Циганковій та іншим. Проте часто надмірна концентрація уваги вчених на питаннях конкурентоспроможності країни (див. зокрема, роботи А. Аквіно [1], Б. Баласса [2] та ін.) поєднується з дослідженнями, що торкаються виключно проблематики функціонування транснаціональних корпорацій [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, з метою оцінки стратегії експортноорієнтованих підприємств України, існуючі підходи складно використовувати, оскільки вони не враховують специфіки діяльності вітчизняних компаній, особливостей їх розвитку за часів незалежності тощо. Отже, існує нагальна потреба у детальному аналізі принципів, теоретичних та практичних засад реалізації вітчизняними підприємствами експортних стратегій.

Мета статті. З врахуванням викладеного вище, мета статті – оцінити міжнародну конкурентну позицію вітчизняних підприємств хімічної промисловості, а також визначити напрями модернізації експортних стратегій в умовах нестабільності глобального ринку мінеральних добрив.

Виклад основного матеріалу. В контексті аналізу експортноорієнтованості репрезентативною є хімічна промисловість України, зокрема, підприємства-виробники мінеральних добрив, які разом з металургійним комплексом займають домінуючі позиції в експорті продукції (рис. 1).

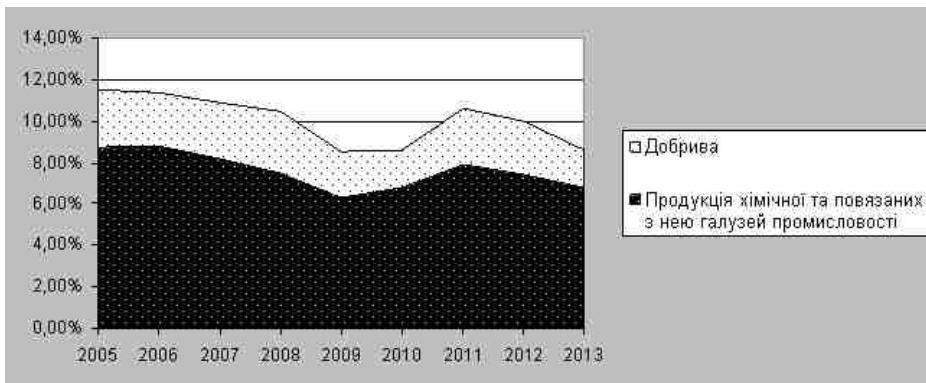

Рис. 1. Частка продукції хімічної промисловості та добрив в сукупному експорті з України (у %)

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [4]

Структура експорту з України в галузевому розрізі протягом тривалого часу залишається стабільною, а частка хімічної промисловості в сукупному експорті з України коливається в межах 6-8%. В продукції хімічної промисловості саме мінеральні добрива лідирують за обсягами продажів на зовнішніх ринках.

Проте серед науковців відсутня єдність поглядів щодо сутності поняття «експортноорієнтованість». В цьому контексті слід звернути увагу на етимологію терміну, який фактично поєднав у собі словосполучення «експортна орієнтація». Слово «орієнтація» має кілька значень, серед них: по-перше, визначення свого положення в просторі; по-друге, уміння вибрати напрям дій, розібратися в обстановці; по-третє, напрям у політиці, поглядах діяльності [5].

Окремими науковцями експортноорієнтованим визнається підприємство, що здійснює продаж продукції на експорт [6, 7]. Інші до підприємств, орієнтованих на експорт відносяться ті суб'єкти господарювання, які утримують чи збільшують відсоток експорту відносно загального обсягу продаж компанії [8]. У окремих нормативних актах застосовується два базових кількісних показники [9]: експорт товарів та послуг відповідного виду діяльності повинен становити не менш ніж 40% валового випуску; експорт товарів та послуг відповідного виду діяльності повинен становити не менш ніж 1,5% загального експорту товарів та послуг.

На наш погляд термін «експортноорієнтованість» характеризується наступними особливостями: описує пріоритетний напрям діяльності економічного агента з експорту товарів та послуг та описує його положення в глобальному економічному середовищі; експортна орієнтація характеризує не тільки кількісну складову, але і якість.

Виділимо головні складові конкурентного ландшафту світового ринку мінеральних добрив, які необхідно використати для оцінки конкурентної позиції підприємств України (рис.2).

Рис. 2. Рівні аналізу конкурентної позиції українських виробників добрив на світовому ринку

Джерело: розроблено автором

Зазначимо, що за даними International Fertilizer Association на світовому ринку азотних добрив протягом 2009-2013 рр. спостерігався надлишок пропозиції над попитом в межах 4-8% (рис. 3).

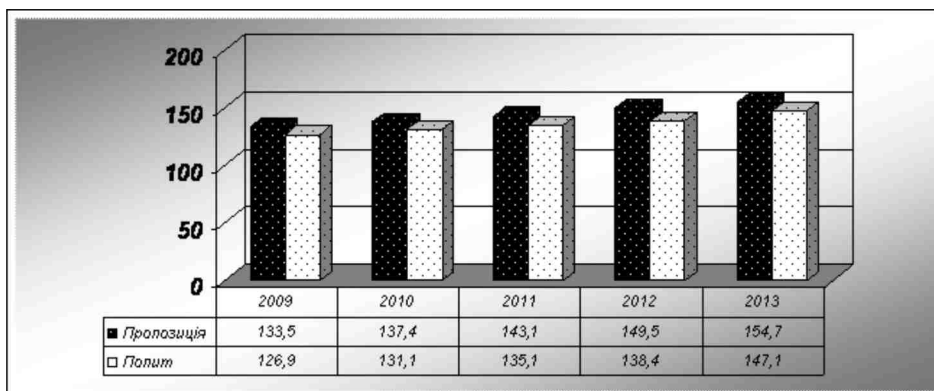

Рис. 3. Попит та пропозиція на світовому ринку азотних добрив у 2009-2013 рр., млн. т.

Джерело: складено автором за даними Fertilizer Outlook 2009-2013 [10]

Проте, характеристика параметрів світового ринку мінеральних добрив не буде точною, якщо проігнорувати тенденції, що притаманні глобальному ринку сільськогосподарської продукції:

- по-перше, зростання цін, в тому числі експортних, на продукти харчування в середньостроковій перспективі;

- по-друге, зважаючи на значні міжкrajові диспропорції у рівні життя та дефіцит продуктів харчування в окремих регіонах та країнах, які стрімко розвиваються (зокрема, Китай та Індія), сільське господарство отримує значний імпульс для подальшого розвитку.

Домінуючі позиції за обсягами виробництва на ринку аміаку займають азійські країни та країни Східної Європи (сукупна частка близько 70%). Під час світової кризи 2008 року обсяг виробництва скоротився у 8 з 10 регіонів, при чому, найбільшого падіння виробництва в абсолютних величинах зазнали ринки Центральної Європи (815 тис. тонн) та Західної Європи (645 тис. тонн), але надалі основні ринки відновили позитивну динаміку (табл. 1, рис. 4).

Таблиця 1.

Виробництво аміаку в окремих регіонах світу у 2008-2012 рр. (тис. тонн)

Регіон	2008	2009	2010	2011	2012
Західна Європа	9018	8025	9122	8813	9166
Центральна Європа	4368	3885	4251	5014	4924
Східна Європа та Центральна Азія	17 829	15 999	17 262	19 208	18937
Північна Америка	11 863	11 402	12 073	12 706	12 464
Латинська Америка	7 565	7 795	8 158	8 162	7 849
Африка	4 155	4 773	5 204	4 809	4 679
Близький Схід	8 983	9 088	10 439	11 667	12 002
Південна Азія	13 461	13 842	14 087	14 059	13 674
Західна Азія	47 363	49 011	47 220	48 527	51 296
Океанія	1 068	1 479	1 576	1 239	1 464
Всього	125672	125 299	129 391	134 204	136 455

Джерело: складено автором за даними IFA [11]

В загальному, також можна говорити про існування доволі чіткої структури експортних потоків на цьому сегменті (рис. 4).

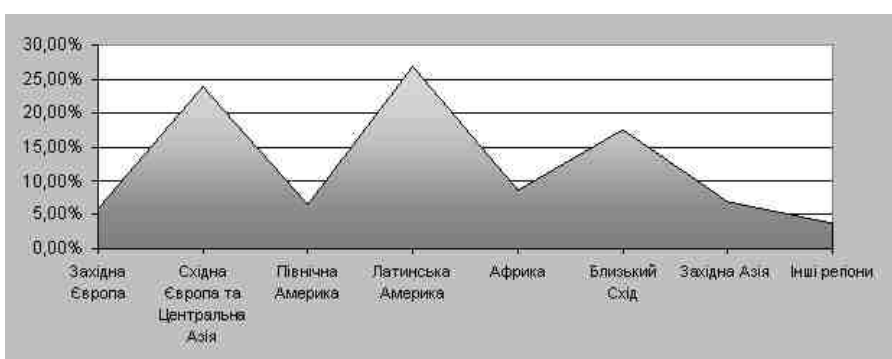

Рис. 4. Регіональна структура світового експорту аміаку у 2012 році, %

Джерело: складено автором за даними IFA [11]

Для оцінки експортного потенціалу та потреби у аміаку за окремими регіонами дані рис. 4 доцільно порівняти зі структурою світового виробництва, а також з імпортом вказаного виду азотних добрив (табл. 2).

Таблиця 2.
Динаміка та структура світового імпорту аміаку

Регіон	1999 рік		2012 рік	
	Обсяг, тис. тонн	Частка, %	Обсяг, тис. тонн	Частка, %
Західна Європа	4 452	30,6%	3 047	19,7%
Центральна Європа	181	1,2%	218	1,4%
Східна Європа та Центральна Азія	25	0,2%	128	0,8%
Північна Америка	4 533	31,2%	5 130	33,2%
Латинська Америка	475	3,3%	917	5,9%
Африка	756	5,2%	1 056	6,8%
Близький Схід	952	6,5%	768	5,0%
Південна Азія	1 299	8,9%	1 450	9,4%
Західна Азія	1 483	10,2%	2 587	16,8%
Океанія	210	1,4%	136	0,9%

Джерело: складено автором за даними IFA [11]

З точки зору тенденцій імпорту аміаку привертають увагу кілька моментів: по-перше, різке його нарощування країнами Північної Америки, Латинської Америки та країнами Західної Азії; по-друге, скорочення імпорту у країнах Західної Європи та Близького Сходу.

Отже, на конкурентну позицію українських експортноорієнтованих підприємств галузі впливають наступні фактори:

- головними світовими імпортерами азотних мінеральних добрив є країни Південної та Західної Азії, внутрішнє виробництво в яких не здатне задовольнити нарощування попиту для розвитку сільського господарства в умовах економічного зростання та боротьби з бідністю;
- хімічний комплекс країн СНД та Східної Європи займає достатньо стійку позицію на світовому ринку, яка в розрізі окремих видів азотних добрив коливається в межах 25-20% (при цьому, частка у світовому виробництві, наприклад, аміаку, лише 14-16%).

Основні експортні потоки вітчизняних виробників азотних добрив спрямовані у бік споживачів з Азії, що, в цілому, відповідає загальній ситуації на глобальному ринку мінеральних добрив (рис. 5).

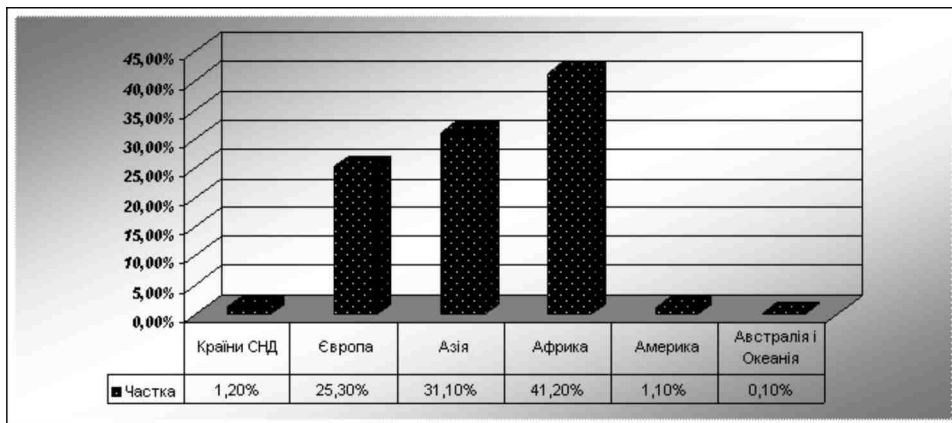

Рис. 5. Географічна структура експорту азотних добрив з України у 2013 році (в перерахунку на масову частку діючої речовини)

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [4]

Формування підгалузі виробництва мінеральних добрив в Україні відбувалося з врахуванням наближеності до основного споживача – сільськогосподарських підприємств Української РСР [12]. В той же час, фактор віддаленості від сировинної бази в умовах єдиного комплексу СРСР та наявності газотранспортної системи фактично не брався до уваги.

Можна зробити кілька важливих висновків стосовно експортної спрямованості діяльності вітчизняних виробників мінеральних добрив:

- пропонуючи на ринку широкий асортимент продукції хімічної промисловості, підприємства при цьому намагаються, в першу чергу, сконцентрувати зусилля на виробництві тих товарних позицій, які забезпечують конкурентні переваги на зовнішніх ринках – карбаміду, аміаку та аміачної селітри;
- за окремими видами азотних добрив спостерігається домінуюча орієнтація на продаж на зовнішніх ринках, що виражається у експортних поставках у розмірі 70-95 % від усього виробництва певного товару;
- зважаючи на присутність на вітчизняному ринку виробництва азотних добрив лише 6 підприємств, некоректно говорити про високий рівень концентрації у виробництві того чи іншого виду добрив, про те, певні риси спеціалізації виділити можна.

Досить типовою є використання наступних принципів для побудови збутових каналів для експортного продажу азотних мінеральних: продуктового, який визначає необхідність доступу до інфраструктури торгівлі певними видами добрив; організаційного, що використовує збутові можливості спеціалізованих посередницьких структур світового ринку азотних добрив.

Розвинена транспортна інфраструктура України та специфіка транспортування окремих видів мінеральних добрив визначають домінуюче використання прямих продаж товару українськими виробниками. Інвестиційна складова конкурентної позиції українських виробників мінеральних добрив безпосередньо пов'язана з існуючими технологіями виробництва.

Висновки та перспективи подальших розвідок. В загальному, характеризуючи конкурентну позицію вітчизняних підприємств-виробників мінеральних добрив на глобальному ринку, слід підкреслити, що, незважаючи на стабільність кількісних показників експорту та його географічного поширення протягом 2005-2011рр., стверджувати про наявність стабільної ринкової ніші не можна. На цей час, експортний потенціал підприємств галузі багато в чому знаходиться під впливом зовнішніх факторів – параметрів імпорту природного газу, кон'юнктури світових ринків та форм державної підтримки, аналіз яких є одним із визначальних аспектів формування та реалізації стратегії.

На нашу думку, виправлення існуючої ситуації можливе тільки у випадку використання абсолютно відмінних стратегій, які б враховували довгострокові тенденції світового ринку мінеральних добрив, насамперед, стратегічні загрози та стратегічні можливості. Як перші, так і другі вимагають від підприємств адекватних відповідей у вигляді окремих елементів стратегії, а їх кумулятивний ефект є передумовою для кооперації та співробітництва. Світова економічна криза не тільки призвела до значного скорочення головних кількісних показників, вона засвідчила необхідність докорінних змін у загальній стратегії розвитку виробників мінеральних добрив України.

Література.

1. Aquino A. Intra-Industry Trade: Current Perspectives and Unresolved Issues//Weltwirtschaftliches Archiv. – 1978. - №114. – P. 275-295.
2. Balassa B. Intra-Industry Specialization: A Cross-Country Analysis// European Economic Review. – 1986. -№30. – P. 27 – 42.
3. Ekholm K. Factor Endowments and the Pattern of Affiliate Production by Multinationals Enterprise// CREDIT Research Paper 97/19. University of Nottingham, 1997.
4. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України [сайт] Держслужбстат України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. — Назва з екрану.
5. Словник іншомовних слів // За ред. О. С. Мельничука. — 2-е видання, випр. і доп. Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1985. — 966с.
6. Балабанов И.Т. Внешнеэкономические связи: Учеб. пособие.— М.: Финансы и статистика, 2000. - 512 с.
7. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. — Ч. 1. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. Учеб. пособие для вузов.- М.: Международные отношения, 2002. — 416 с.
8. Акімова І. Експортна орієнтація та її вплив на реструктуризацію підприємств в Україні // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій в Україні. — К., 2000.
9. Методика прогнозування надходжень податку на додану вартість // Наказ Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Державної податкової адміністрації України, Державної митної служби України від 31.08.2004 № 545/315/502/637.
10. Fertilizer Outlook 2009-2013 // www.fertilizer.org.
11. IFA : International Fertilizer Industry Association // www.fertilizer.org.
12. Тарасова Н.В. Хімічний комплекс України: тенденції, проблеми, перспективи розвитку / За ред. С.І. Дорогунцова. — К.: Наук. світ, 2001. — 253 с.

References.

1. Aquino, A. (1978), "Intra-Industry Trade: Current Perspectives and Unresolved Issues", Weltwirtschaftliches Archiv, vol. 114, pp. 275-295.
2. Balassa, B. (1986), "Intra-Industry Specialization: A Cross-Country Analysis", European Economic Review, vol. 30, pp. 27-42.
3. Ekholm, K. (1977) "Factor Endowments and the Pattern of Affiliate Production by Multinationals Enterprise", CREDIT Research Paper, vol. 97/19.
4. State Statistics Service of Ukraine (2014) "Statistical Information", available at:<http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 6 may 2014).
5. Melnychuk, O. S. (1985) Slovník inšomovných slov [Dictionary of foreign words], Ukrainka radianska enciklopedia, Kyiv, Ukraine.
6. Balabanov, I. T. (2000) Vneshneekonomicheskie svyazi [Foreign economic ties], Finansi i statistika, Moscow, Russia.
7. Kireev, A.P. (2002) Mezhduarodnaja ekonomika [International Economics], Mezhduarodnije otnoshenia, Moscow, Russia.
8. Akimova, I. (2000) Eksportna orientacija ta ii vpliv na restrukturuizaciju pidpriemstv v Ukraini [Export orientation and its impact on enterprise restructuring in Ukraine], Institut ekonomichnih doslidzhen' ta politichnih konsultacij v Ukraini, Kyiv, Ukraine.
9. Ministry of Finance of Ukraine (2004), The process of forecasting revenues of VAT, available at: <http://rada.gov.ua> (Accessed 06 May 2014).
10. Fertilizer Outlook 2009-2013 // www.fertilizer.org.
11. IFA : International Fertilizer Industry Association // www.fertilizer.org.
12. Tarasova, N.V. (2001) Khimichnij kompleks Ukraini; tendencii ta perspektivi rozvitku [Chemical Complex of Ukraine: trends, problems and prospects of development], Naukovij svit, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 18.07.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"